

2025-yil "Atrof-muhitni asrash va „yashil“ iqtisodiyot yili" va 5-iyun xalqaro atrof-muhitni muhofaza qilish kuniga bag'ishlanadi

IQLIM O'ZGARISHI SHAROITIDA CHO'L – VOHA EKOSISTEMASI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

**MAVZUSIDAGI XALQARO KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

2025-yil 5-6-iyun

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI
BUXORO VILOYAT EKOLOGIY, ATROF MUHITNI MUHOFAZA QILISH VA
IQLIM O‘ZGARISHI BOSHQARMASI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
GREEN UNIVERSITY - MARKAZIY OSIYODA ATROF MUHIT VA IQLIM
O‘ZGARISHINI O‘RGANISH UNIVERSITETI
KAZAN FEDERAL UNIVERSITETI
TUYMEN DAVLAT UNIVERSITETI
OMSK DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

5-iyun xalqaro atrof-muhitni muhofaza qilish kuniga bag‘ishlanadi

**IQLIM O‘ZGARISHI SHAROITIDA CHO‘L – VOHA
EKOSISTEMASI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR**

**MAVZUSIDAGI XALQARO KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

2025-yil 5-6-iyun

BUXORO – 2025

2025-yil 5-6-iyun kunlari Buxoro davlat universitetida 5-iyun Xalqaro atrof-muhitni muhofaza qilish kuniga bag'ishlab "Iqlim o'zgarishi sharoitida cho'l – voha ekosistemi: muammolar, yechimi" mavzusidagi xalqaro miqyosda konferensiya bo'lib o'tadi.

Dasturiy qo'mita tarkibi:

F.I.O.	Ilmiy darajasi va unvoni	Lavozimi
O.X.Xamidov	i.f.d., prof.	Rektor
R.G'.Jumaev	b.f.f.d. (PhD), dos.	O'quv ishlar bo'yicha prorektor
K.H.Samiev	f-m.f.doktori (DSc), prof.	Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor
A.T.Jo'raev	i.f.n., dots.	Xalqaro hamkorlik bo'yicha prorektor
O'.U.Rashidov		Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektor
J. Sh. Nosirov		Buxoro viloyat Ekologiya, atrof muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi boshqarmasi boshlig'i
B.D.Baratov		Buxoro viloyati Gidrometriologiya markazi boshlig'i
A. Tolstikov		Tyumen davlat universiteti birinchi prorektori
P.V.Bolshanik	i.f.f.d., dots	Omsk davlat pedagogika universiteti dotsenti
R.A.Ulengov	g.f.n., dos.	Kazan federal universiteti kafedra mudiri
Y. Shakirova	g.f.n., dos.	Kazan federal universiteti dotsenti
A.A.Qodirov	i.f.d. (DSc), prof.	Tabiiy fanlar va agrobixnologiya faklteti dekani
O.S.Qahhorov	i.f.d. (DSc), prof.	Ilmiy tadqiqot va inovatsion faoliyatni rivojlantirish departamenti bo'lim boshligi'
Y.D.Xolov	b.f.f.d. (PhD), dos.	Ekologiya va geografiya kafedrasini mudiri

Tashkiliy qo'mita tarkibi:

F.I.O.	Ilmiy darajasi va unvoni	Lavozimi
Y.D.Xolov	b.f.f.d. (PhD), dos.	Ekologiya va geografiya kafedrasini mudiri
G.T.Zaripov	t.f.f.d. (PhD), dos.	Ilmiy tadqiqot va inovatsion faoliyatni rivojlantirish departamenti bosh mutaxassisi
A.E.Xolliev	b.f.d. prof.	Ekologiya va geografiya kafedrasini professori
Y.Q.Haitov	g.f.d. prof	Ekologiya va geografiya kafedrasini professori
U.T.Norboeva	b.f.d. prof.	Ekologiya va geografiya kafedrasini professori
M.K.Ergasheva	g.f.f.d. (PhD), dots.	Ekologiya va geografiya kafedrasini dotsenti
G.S.Halimova	g.f.f.d. (PhD), dots.	Ekologiya va geografiya kafedrasini dotsenti
D.Q.Zaynutdinova	g.f.f.d. (PhD), dots.	Ekologiya va geografiya kafedrasini dotsenti
Z.A.Boltaeva	b.f.f.d. (PhD), dots.	Ekologiya va geografiya kafedrasini dotsenti
A.A.Qodirov		Ekologiya va geografiya kafedrasini katta o'qituvchisi
A.N.Nematov		Ekologiya va geografiya kafedrasini katta o'qituvchisi

Tezislar mazmuni va undagi ma'lumotlar uchun mualliflar shaxsan mas'uldirlar.

IQLIM O'ZGARISHINING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Muratova Gulsara Saidovna

Buxoro davlat universiteti,

O'zbekiston Respublikasi, Buxoro sh.

Kirish. Iqlim o'zgarishlari bilan bog'liq sog'liq muammolari orasida nafas yo'llari kasalliklari, yurak-qon tomir tizimi kasalliklari, allergik reaksiyalar va issiqlik to'liqlariga bog'liq zo'riqlar alohida o'rin tutadi. Aholining iqlimiy stress omillariga moslasha olmasligi, ayniqsa bolalar, qariyalar va surunkali kasallikka chalinganlar orasida kasallik va o'lim holatlarining ortishiga olib kelmoqda. Bundan tashqari, global isish natijasida suv resurslarining kamayishi, ichimlik suvining ifloslanishi, oziq-ovqat xavfsizligining pasayishi kabi omillar bevosita yoki bilvosita tarzda salomatlik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, O'zbekiston sharoitida, cho'l va yarim cho'l hududlarining kengayishi, yozning uzoq va jazirama kechishi, yog'in miqdorining kamayishi aholining hayot sifatiga va ijtimoiy sog'liq ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qilmoqda. Shu bois, iqlim o'zgarishlarining salomatlikka ta'sirini tizimli ravishda o'rganish, hududlar kesimida xavf omillarini aniqlash va sog'liqni muhofaza qilish tizimida moslashuv choralari ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Issiqlik to'liqlari va haroratning ortishi. Iqlim o'zgarishining eng ko'zga ko'rinadigan oqibatlaridan biri – bu haroratning ortib borishidir. Jazirama issiqlik inson organizmida issiqlik urishi, yurak-qon tomir tizimi muammolari va suvsizlanish holatlarini keltirib chiqaradi. Ayniqsa, yoshi katta insonlar, bolalar va surunkali kasalligi bor kishilar uchun bu holat o'ta xavflidir. Iqlim o'zgarishining eng ko'zga tashlanadigan natijalaridan biri bu — global haroratning ortib borishi va issiqlik to'liqlarining kuchayishidir. Bunday jazirama kunlar inson salomatligiga jiddiy xavf tug'diradi. Issiqlik urishi, yurak-qon tomir kasalliklarining kuchayishi va suvsizlanish holatlari ayniqsa yoshi ulug' kishilar, bolalar hamda surunkali kasalliklardan aziyat chekayotganlar uchun katta xavf hisoblanadi. Shuningdek, mehnat faoliyatini ochiq havoda olib boruvchi insonlar ham bu jarayondan salbiy ta'sirlanadi. Issiqlik to'liqlari sog'liqni saqlash tizimlariga bosimni oshiradi, shoshilinch tibbiy yordamga murojaatlar soni ortadi. Bunday sharoitda aholiga sog'liqni saqlash bo'yicha to'g'ri ma'lumotlar berish va profilaktik choralarni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqumli kasalliklarning kengayishi. Iqlim o'zgarishi yuqumli kasalliklarning tarqalish geografiasini va intensivligini keskin o'zgartirmoqda. Havo haroratining oshishi, yog'ingarchilik miqdorining o'zgarishi va namlik darajasining ortishi chivinlar, qumtepa chivnlari (moskitlar), kanalar kabi kasallik tashuvchilarning ko'payishiga qulay sharoit yaratadi. Natijada bezgak, dang isitmasi, Zika virusi, chikungunya kabi kasalliklar ilgari uchramagan hududlarda ham tarqalmoqda. Shuningdek, iqlim o'zgarishi suv va oziq-ovqat orqali yuqadigan infeksiyalar xavfini ham kuchaytiradi. To'fonlar, suv toshqinlari yoki kanalizatsiya tizimlarining ishdan chiqishi ichak infeksiyalari, gepatit A va boshqa suv orqali yuqadigan kasalliklarning ommaviy avj olishiga sabab bo'lishi mumkin.

Aholining sanitariya va gigiyena sharoitlari past bo'lgan hududlarida bu holat yanada xavfli tus oladi. Sog'liqni saqlash tizimlari esa bunday tez-tez va keng miqyosli kasalliklar to'liqiga tayyor bo'lmasligi mumkin. Yuqumli kasalliklarning oldini olish uchun monitoring tizimlarini kuchaytirish, aholiga gigiyena va profilaktika choralari targ'ib qilish, tashuvchilarga qarshi kurashish (masalan, insektitsidlar orqali) va emlash dasturlarini kengaytirish muhim hisoblanadi.

Havoning isib borishi va namlik darajasining o'zgarishi chivin, qumtepa chivnlari (moskitlar), kanalizatsiya tizimidagi buzilishlar orqali yuqadigan kasalliklarning tarqalishiga sabab bo'lmoqda. Masalan, bezgak, dang isitmasi, Zika virusi kabi kasalliklar yangi hududlarga kirib kelmoqda. Bundan tashqari, suv va oziq-ovqat orqali yuqadigan ichki yuqumli kasalliklar ham iqlim ta'sirida ko'paymoqda.

Havo ifloslanishi va nafas olish tizimi kasalliklari. Iqlim o'zgarishi natijasida havo sifatining yomonlashuvi nafas olish tizimi bilan bog'liq kasalliklarning ko'payishiga olib kelmoqda. Issiq va quruq ob-havo sharoitlari atmosferada zararli moddalar – azot dioksidi, ozon,

chang zararlari va allergenlar miqdorining ortishiga sabab bo'ladi. Bu esa astma, bronxit, allergik rinit va boshqa surunkali respirator kasalliklar xavfini oshiradi.

Yuqori ifloslanish darajasiga ega hududlarda yashovchi aholi, ayniqsa bolalar, qariyalar va immuniteti past insonlar salomatligi ko'proq zarar ko'radi. Shaharlarda avtomobillar, sanoat korxonalari va issiqlik elektr stansiyalaridan chiqayotgan chiqindilar bu muammoni yanada chuqurlashtiradi. Bundan tashqari, o'rmon yong'inlari va qurg'oqchilik natijasida yuzaga kelgan tutun va chang havo ifloslanishini keskin oshiradi. Bu holat qisqa muddatda ham jiddiy nafas olish muammolarini keltirib chiqarishi, uzoq muddatda esa o'pka saratoni va yurak-qon tomir kasalliklariga olib kelishi mumkin.

Havoning sifatini yaxshilash uchun ekologik toza energiya manbalaridan foydalanish, transport vositalarini modernizatsiya qilish va yashil hududlarni ko'paytirish zarur. Shuningdek, aholiga havo sifati past bo'lgan kunlarda himoya choralarini ko'rish bo'yicha tavsiyalar berilishi kerak. Iqlim o'zgarishi havodagi zararli moddalar, chang va allergenlar miqdorini oshiradi. Bu esa astma, bronxit, allergiya kabi nafas yo'llari kasalliklarini kuchaytiradi. Aholi zich joylashgan shaharlarda bu muammo yanada keskinlashmoqda.

Suv va oziq-ovqat xavfsizligi. Qurg'oqchilik, suv manbalarining kamayishi va hosildorlikning pasayishi tufayli oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan. Iqlim o'zgarishi suv resurslariga va oziq-ovqat ta'minotiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Qurg'oqchilik, yomg'irning notekis taqsimlanishi, muzliklarning erishi va daryolardagi suv sathining pasayishi suv tanqisligiga olib kelmoqda. Bu holat ichimlik suvi yetishmovchiligini kuchaytirib, suv orqali yuqadigan kasalliklarning ko'payishiga sabab bo'ladi.

Shuningdek, qurg'oqchilik va noaniq ob-havo sharoitlari qishloq xo'jaligi faoliyatini izdan chiqaradi. Hosildorlikning pasayishi oziq-ovqat mahsulotlari narxining oshishiga va oziqlanish muammolarining kuchayishiga olib keladi. Bu ayniqsa ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar – bolalar, homilador ayollar va kam ta'minlangan oilalar uchun katta xavf tug'diradi.

Oziq-ovqat xavfsizligi nafaqat mahsulotlar mavjudligiga, balki ularning sifatiga ham bog'liq. Iqlimdagi o'zgarishlar natijasida hosilning sifati pasayishi, oziq-ovqatda mog'or, pestitsid yoki boshqa zararli moddalar miqdorining ortishi kuzatiladi. Bu esa organizmda surunkali kasalliklar rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Suv va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash uchun barqaror qishloq xo'jaligi texnologiyalarini joriy etish, suvni tejash va qayta ishlash texnologiyalarini rivojlantirish, shuningdek, oziq-ovqat zaxiralarini shakllantirish va inqirozga qarshi choralar ko'rish zarur.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, global iqlim o'zgarishlari inson salomatligiga jiddiy tahdid solmoqda. Haroratning ortishi, issiqlik to'lqinlari, havo ifloslanishi, suv va oziq-ovqat xavfsizligining izdan chiqishi kabi omillar bevosita yoki bilvosita tarzda aholining jismoniy va ruhiy sog'ligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, iqlim o'zgarishlariga moslashgan sog'liqni saqlash strategiyalarini ishlab chiqish, ekologik barqarorlikni ta'minlash, sanitariya-gigiyena sharoitlarini yaxshilash va profilaktika choralarini kuchaytirish zarur. Aholiga ma'lumot berish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, ekologik xavfsiz energiya manbalariga o'tish va yashil hududlarni kengaytirish iqlim ta'sirini kamaytirish yo'lida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Umuman olganda, inson salomatligini iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlaridan himoya qilish - bu nafaqat tibbiy, balki ekologik, ijtimoiy va siyosiy masala bo'lib, u barqaror rivojlanish siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi kerak.

Adabiyotlar ro'yhati

1.O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. Iqlim o'zgarishining milliy hisobotlari va strategiyalari. <https://eco.gov.uz>

2.O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. Iqlim o'zgarishining milliy hisobotlari va strategiyalari. <https://eco.gov.uz>

MUNDARIJA

O.X.Xamidov. EKOLOGIK MUAMMOLARNI HAL QILISHDA ILMIY HAMKORLIKNING O'RNI.....	3
A.A.Qodirov. IQLIM O'ZGARISHI SHAROITIDA ATROF -MUHIT MUHOFAZASIGA E'TIBOR.....	5
1-sho'ba. Iqlim o'zgarishi sharoitida cho'l-voha ekosistemi havo, suv va tuproq komponentlari va ulardan foydalanish muammolari va yechimi.....	7
N.K.Komilova, L.K.Karshiboyeva, B.X.Maxmudov. IQLIM O'ZGARISHINING AHOLI O'LIMIGA TA'SIRI VA UNING HUDUDIIY TAFOVUTLARI (MIRZACHO'L IQTISODIIY RAYONI MISOLIDA)	7
Alimkulov Nusratulla Rahmonkulovich, Qarshiboyeva Shaxnoza G'ayrat qizi. MIRZACHO'L SHAROITIDA SUV MANBALARIDAN FOYDALANISH VA MUHOFAZA QILISH	10
G'o'dalov Mirkomil Ravshanovich, Qosimov Nurmuxamad Dursinovich. SANGZOR HAVZASI IQLIMI VA UNING KO'P YILLIK O'ZGARISHINI ILMIY-AMALIIY JIHATDAN TAHLIL QILISH.....	12
Xayitov Y.Q., Bayozova Z.S., Hamdamova M. OQAVA SUVLARNING AYRIM GIOEKOLOGIK XUSUSIYALARI HAQIDA.....	15
Рафикова Н.А. ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИДА СУВ ҲАВЗАЛАРИДАН РЕКРЕАЦИЯДА ФОЙДАЛАНИШНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ, МУАММОЛАРИ ВА РИВОЖЛАНИШИ...	17
Fayziyev Elyor Aliyevich, Hasanov Jonibek Otabek o'g'li. JANUBIIY OROLBO'YI YERLARINING SHO'RLANISH HOLATI HAMDA MELIORATIV HOLATINI YAXSHILASH MASALALARI.	19
Yu.B. Raxmatov. IQLIM O'ZGARISHI VA EKOLOGIK VAZIIYAT	21
Komiljonova Sh., Y.D.Xolov. SUV RESURSLARIDAN BARQAROR FOYDALANISH VA MUHOFAZA QILISH MASALALARI.....	24
Mardonova Saodat Muzaffarovna. O'ZBEKISTONDA IQLIMGA MOSLASHUV BO'YICHA OLII BORILAYOTGAN SALMOQLI HARAKATLAR	26
Mardonova Saodat Muzaffarovna, Muhammadova Sadoqat Nurmatjonovna. CONCEPTS OF CLIMATE AND WEATHER, THEIR GENERAL CLASSIFICATION, AND CONTRIBUTING FACTORS.....	28
Farmonova F., Y.D.Xolov. BUXORO VILOYATINING SUV RESURSLARI VA UNING IFLOSLANISH HOLATI	30
Babamuradova N.J. IQLIM O'ZGARISHI SHAROITIDA SUV RESURSLARIDAN OQILONA FOYDALANISH MUAMMOLARI.....	32
Negmatov Samariddin Qarshiboyevich, Narzullayeva Lolaxon Shavkat qizi, Xaydarova Fotimabonu To'liqinovna, Xudoyberdiyeva Sevinch Shavkatbek qizi. IQLIM O'ZGARISHINING INSONIYAT HAYOTIGA TA'SIRI.....	34
Хўжамова Муҳаббат Тоғай қизи. ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИ СУҒОРИЛАДИГАН ЕРЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	40
Muratova Gulsara Saidovna. Iqlim o'zgarishining inson salomatligiga ta'siri.....	44
Negmatov Samariddin Qarshiboyevich, Narzullayeva Lolaxon Shavkat qizi. IQLIM O'ZGARISHINING INSONIYAT HAYOTIGA TA'SIRI.....	46
Qosimov Nurmuxamad Dursinovich. SANGZOR DARYO HAVZASINING ICHKI HAVZALARINI HAVZAVII YONDOSHUV ASOSIDA TAHLIL QILISH.....	49
Umirzaqov Oybek Alimqul o'g'li, Umirzaqova Gulbahor Baxtiyor qizi. SUN'IIY SUV HAVZALARINING ATROF-MUHITGA TA'SIRI (SUV OMBORLARI MISOLIDA).....	53
Isoyeva Madina Nu'monovna. CHO'L-VOHA SHAROITIDA IQLIM RESURSLARIDAN FOYDALANISHNING ZAMONAVIIY TEXNOLOGIK ASOSLARI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA).....	56